

فهم پدیدارشناسانه تجارب زیسته جوانان از حضور در هیئات عزاداری در محرم کرونایی

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۷/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۲۵

غلامرضا تاج‌بخش^۱

چکیده

مجالس عزاداری به‌عنوان بعد عملی مناسکی دین از دیرباز دارای اهمیت و اعتبار ویژه تلقی شده و هر سال میلیون‌ها خداجو و عاشق دل‌داده حضرت سید الشهدا(ع) به‌صورت شکوهمند، منسجم، وحدت‌بخش و پرشور در مجالس عزاداری در دهه اول محرم، حضور می‌یابند. در این مقاله فهم پدیدارشناسی تجارب زیسته دینی جوانان از حضور در مجالس عزاداری با توجه به شرایط کرونایی جامعه مدنظر است. به کمک روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند با ۲۵ نفر از عزاداران جوان (۳۵-۱۸) در چهار هیئت جوانان (خادم‌العباس(ع)، ذوالانوار، ساجدین و مجین) شهرستان نیریز استان فارس در ماه محرم ۱۳۹۹، مصاحبه شد. داده‌های این مطالعه کیفی از طریق مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته گردآوری استفاده شده است. با توجه به مدل سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی یوآخیم اوخ، پس از تحلیل داده‌های کیفی به دسته‌بندی تجربه زیسته آنان در سه جنبه ذیل گردید: بعد فکری: بصیرت‌افزایی، ارتقای سلامت روانی. بعد عملی: سبک نوین عزاداری، کسب هویت محرمی، جامعه‌پذیری دینی، کسب هویت جهادی و بعد اجتماعی: ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای سلامت اجتماعی، زیست جمعی و ایجاد پیوندهای فرانسلی، تعلیق نظام قشربندی اجتماعی. نتایج کلی پژوهش بیانگر آن است که مجالس عزاداری امام حسین(ع) عاملی هویت‌ساز محسوب شده و نقش اساسی در آرامش، نشاط و شادابی اجتماعی، معنوی، جسمی و روحی جوانان ایفا می‌کند.

واژگان کلیدی: جوانان، عزاداری، تجارب زیسته، پدیدارشناسی.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی: Tajbakhsh@abru.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

واژه عزاداری دارای ریشه عربی و از کلمه عزاء در لغت به معنای شکیبایی کردن، زاری، سوگ و مصیبت است (معین، ۱۳۸۰: ج ۲: ۲۲۹۸). در لغت‌نامه دهخدا آمده است عزاء گرفتن به معنای ایجاد حالت ماتم‌زدگی و زاری و شیون کردن و برای سوگ و مصیبت، لباس در بر کردن و اقامه سوگواری به سبب مرگ کسی است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۵۸۵۷). در اصطلاح، عزاداری به مراسم آیینی گفته می‌شود که به یادبود فرد در گذشته و به منظور صبر بر مصیبت وارد شده برگزار شود. واژه عزاداری مانند واژه‌های حج، انفاق، نماز و... از اصطلاحات دینی شرعی نیست که شناخت آن نیاز به تعریف شارع مقدس داشته باشد، بلکه واژه‌ای آیینی است که نشان‌دهنده رفتار و مراسم خاصی است که در مواقع وقوع مصیبت و گرامیداشت آن انجام می‌شود (قنبری نیک و احسانی، ۱۳۹۵: ۷۱). عزاداری مناسکی ثانویه است که در دوره‌های گوناگون و فرهنگ‌های متنوع، شکل‌های گوناگونی به خود گرفته است. مناسک بر مبنای باورها شکل می‌گیرند و ایمان مؤمنان به باورها نیز از خلال مناسک تولید و تقویت می‌شود (رحمانی، ۱۳۹۳: ۱۵).

مناسک عزاداری در قالب تشکیلاتی مذهبی، مردمی و خودجوش تحت عنوان هیئت‌های عزاداری به عنوان نهادی پویا و اثرگذار انجام می‌گیرد. طبق تعریف سازمان تبلیغات اسلامی، هیئت تشکیلات مردمی است؛ متشکل از اقشار مختلف مردم، اعم از زن و مرد، که اساساً با محوریت ترویج فرهنگ قرآن و عترت و برگزاری مراسم در مناسبت‌های مذهبی، اعیاد و وفیات ائمه معصوم(ع) یا با هدف زنده نگه داشتن سنت عزاداری در طول سال و به صورت ویژه در ایام شهادت امام حسین(ع)، تحت ساختار مردمی فعالیت می‌کند. فعالیت هیئت مذهبی غیرحزبی و غیرانتفاعی است (سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۸).

مراسم عزاداری دهه اول محرم، به ویژه تاسوعا و عاشورا، و همچنین اربعین حسینی یکی از عظیم‌ترین و باشکوه‌ترین رویدادهای معنوی برای شیعیان جهان به ویژه مردم ایران است که علی‌رغم گذشت ۱۴ قرن از واقعه کربلا همچنان به صورت عنصری پویا در حیات اجتماعی جریان دارد و منشأ تحولات بسیاری در کنش‌های فردی و اجتماعی شده است.

ادیان، از جمله ادیان توحیدی، خصوصاً اسلام، دارای وجوه مختلفی از جمله مناسکی هستند که علاوه بر ایجاد زمینه‌ای برای کسب تجربه دینی، عامل مهمی در بازتولید وجدان جمعی در

جامعه است. این موضوع بیش از همه در مناسک جمعی و عمومی دیده می‌شود. در جامعه ایران، مناسک عزاداری محرم یکی از عمومی‌ترین و جمعی‌ترین مناسک مذهبی است که علاوه بر کارکردهای دینی، تأثیر بسیار مهمی در سازماندهی گروه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی مردم شیعی دارد. اجتماعات و تشکلهای دینی که حول این مناسک شکل می‌گیرد، یکی از مجاری اصلی جامعه‌پذیری افراد در حوزه جمعی است (رحمانی و کاظمی، ۱۳۹۰: ۳). مناسک مذهبی جمعی یکی از ظرفیت‌های منحصربه‌فرد اسلام در تربیت نفوس و زمینه‌سازی تحقق تمدن اسلامی است. این مناسک، بُعد عملی دین هستند که هم ظهور باورهای دینی بوده و هم شاخصه دین‌داری می‌باشند.

اهمیت عزاداری بر حضرت سید الشهدا(ع) و آشنایی با تاریخ زندگی ایشان، که به‌صورت یکی از شورانگیزترین حماسه‌های تاریخ بشریت درآمده، نه تنها از این نظر است که همه‌ساله نیرومندترین امواج احساسات میلیون‌ها انسان را در اطراف خود برمی‌انگیزد و مراسمی پرشورتر از هر مراسم دیگر به‌وجود می‌آورد، بلکه اهمیت آن بیشتر از این جهت است که هیچ‌گونه محرکی جز عواطف پاک دینی و انسانی و مردمی ندارد و این مجالس پرشکوه، که به‌خاطر بزرگداشت این حادثه تاریخی انجام می‌گیرد، نیازمند هیچ مقدمه‌چینی و فعالیت‌های تبلیغاتی نیست و از این جهت در نوع خود بی‌نظیر است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸: ۱۳).

ویروس کرونا به‌صورت غیرمنتظره، دفعی و حیرت‌آور جهان را در شوک و بحرانی فرو برد که آثار و پیامدهای آن در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، مذهبی، اجتماعی و... همچنان پابرجاست. یکی از این پیامدها تأثیر در حوزه دین‌داری بوده است. با نزدیک شدن ماه محرم، موضوع برگزاری یا عدم برگزاری مجالس عزاداری به‌عنوان یک چالش جدی در جامعه مطرح شد ولیکن اگرچه کووید ۱۹ منجر شد سبک و سیاق عزاداری‌های دهه اول محرم امسال دستخوش تغییر گردد، اما نتوانست در عزاداری مردم خللی جدی ایجاد کند و مجالس عزاداری را متوقف سازد.

از آنجاکه جوانان از ارکان سازنده جامعه محسوب شده و مهم‌ترین نقش‌ها را در جامعه ایفا می‌نمایند و با توجه به درحال‌گذار بودن جامعه، تغییرات سریع ارزشی، جامعه‌کرونایی و... پرسش و آگاهی از تجارب زیسته دینی جوانان در محرم کرونایی دارای اهمیت به‌سزایی است.

متأسفانه در این زمینه جای خالی مطالعات اختصاصی مرتبط با جوانان، به‌ویژه در مطالعات کیفی ژرفانگر، در پژوهش‌های حوزه جامعه‌شناسی محرم احساس می‌شود.

اهداف و سؤالات پژوهش

با توجه به آنچه آمد، هدف اصلی در این مقاله با استناد به نظریه یوآخیم واخ، فهم پدیدارشناسی تجارب زیسته جوانان از حضور در هیئات عزاداری به‌عنوان قشر پویایی از جامعه مدنظر است زیرا علاوه بر اینکه گام مفید و مؤثری در شناخت تجارب زیسته دینی جوانان محسوب می‌گردد، می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی اجتماعی مورد استفاده قرار بگیرد. سؤالات پژوهش عبارت‌اند از: چه ابعاد تجربه دینی از حضور جوانان در هیئات‌های عزاداری در محرم کرونایی وجود دارد؟ حضور در این مجالس در این ایام بحرانی دارای چه کارکردهایی است؟

پیشینه تحقیق

نتایج تحقیق انتظاری (۱۳۹۸) نشان می‌دهد مناسک عزاداری کارکرد حزن‌آلود کردن ندارد بلکه برعکس هر نوع مناسکی که سبب پیوستگی اجتماعی می‌شود، در واقع از طریق رفع نیازهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی، خلأهای هویتی افراد جامعه را تأمین خواهد کرد. در هر جامعه‌ای، گونه‌های متنوعی از مناسک وجود دارند و نمی‌توان اینچنین برداشت کرد که وجود مناسک عزاداری مبین گستره عزاداری در جامعه است، بلکه این مناسک ممکن است یادآور یک فاجعه در تاریخ بشر باشد که در عین فاجعه‌بار بودن، اثرات مثبتی را با خود در جامعه دارند.

یافته‌های پژوهش خاکساری‌فرد و سوری (۱۳۹۶)، «فهم پدیدارشناسانه و سنخ‌شناسی تجربه زیسته دینی زنان از حضور در مجالس و هیئات مذهبی»، حاکی از آن است که تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی در سه سنخ فکری، عملی و اجتماعی به شرح ذیل می‌باشد: الف) فکری: کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا. تأثیر مثبت بر روح و روان آدمی، آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی امامان معصوم. ب) عملی: پیدا کردن گزینه‌های مناسب جهت ازدواج، تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی و پرکردن اوقات فراغت. ج) اجتماعی:

شرکت در امور خیریه اجتماعی، آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان و دید و بازدید خانوادگی.

یافته‌های تحقیق نادری و احمدی (۱۳۹۵) با عنوان «نقش و کارکردهای مجالس عزاداری حسینی در جامعه‌پذیری سیاسی» مبین آن است که مجالس عزاداری مذهبی در جوامع شیعی با کارکرد هویتی: حفظ مکتب اسلام و حفظ کیان ملت، کارکرد سیاسی: در امر نهادینه کردن هنجارهای سیاسی، وحدت‌بخشی، ثبات قدرت سیاسی، قدرت سازماندهی، کارکرد تربیتی: در امر بصیرت‌افزایی، آگاهی‌بخشی، رشد سیاسی، صبر و استقامت و کارکرد فرهنگ سیاسی: در امر شهادت‌طلبی، ایثار و فداکاری، ولایت‌مداری، حق‌طلبی، ظلم‌ستیزی در جامعه‌پذیری سیاسی افراد ایفای نقش می‌نمایند.

یافته‌های تحقیق مرعشی (۱۳۹۲) با تأثیر شرکت در عزاداری‌های محرم بر وضعیت خلقی (درجه افسردگی) دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز نشان داد نه تنها اقامه عزاء، به‌ویژه برای سیدالشهدا(ع)، افسردگی‌زا نیست که رفع‌کننده افسردگی است. این پژوهش در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ روی ۲۷ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز آزمون افسردگی بک و در دو نوبت پیشا دهه اول محرم و پسا دهه محرم انجام شد. دانشجویانی که افسرده نبودند به‌هیچ‌وجه به‌صورت معنادار افسردگی آنان افزایش نیافته بود. آن دسته از آزمودنی‌ها که نمره آنها بالای ۱۳ (نقطه برش آزمون) و تقریباً افسرده بودند پس از عزاداری دهه محرم افسردگی آنها به زیر ۱۳ به‌صورت معنادار کاهش یافته بود.

یافته‌های تحقیق جمشیدیها و قبادی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا» بیانگر آن است که مراسم عاشورای حسینی یکی از باشکوه‌ترین و عظیم‌ترین مراسم در کشور است که منشأ تحولات و هنجارآفرینی فراوانی در کنش‌های فردی و اجتماعی شده است.

نتایج پژوهش ماشینی (۱۳۸۴) با عنوان «تأثیر جلسات مذهبی زنانه بر کیفیت زندگی زنان در شهر تهران» به این نتیجه رسیده است که گرایش زنان به حضور در اینگونه مجالس به دلایلی همچون احساس آرامش درونی برای آنان، کم شدن پرخاشگری و اضطراب در میان آنان، بالا

رفتن زمینه‌های رضایت از خود، افزایش همبستگی و همدلی، بالارفتن سطح زندگی در میان آنان و نیز مشارکت در فعالیت‌های خیرخواهانه صورت می‌گیرد.

دستوری (۱۳۸۹) در تحقیق خود با عنوان «بررسی دگرگونی‌های هیئت‌های مذهبی زنانه» به بررسی دگرگونی‌ها، دلایل و چگونگی این تغییرات پرداخت. براساس نتایج این پژوهش اشکال جدید دین‌ورزی در سه بخش تعالیم و احکام، نمایان ساختن شیوه مناسک و آئین و نیز در سازمان دین، مورد اعتراض قرار گرفته است.

مروزی نقادانه بر تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد کل پژوهش‌های ذکر شده در موضوع مجالس مذهبی زنان و بررسی مسائلی همچون مشارکت اجتماعی، گونه‌شناسی هیئت، کارکرد این مجالس و... پرداخته شده است و تحقیقی به صورت علمی و کاربردی و از منظر جامعه‌شناسی به بررسی فهم تجارب زیسته جوانان از حضور در هیئت‌های عزاداری در محرم کرونایی پرداخته نشده است.

چارچوب مفهومی

از یواخیم واخ، جامعه‌شناس شهیر آلمانی که کرسی دانش دین را در دانشگاه شیکاگو تأسیس کرد، دو کتاب درباره دین و جامعه‌شناسی به یادگار مانده است به نام‌های *جامعه‌شناسی دین* و *مطالعه تطبیقی ادیان*. وی به‌عنوان یک پدیدارشناس دینی به تحلیل اجتماعی دین و درک همدلانه دین در بطن جامعه روی آورد. واخ نظریه خاص در جامعه‌شناسی دین پدید نیاورد، ولی گام‌های مهمی در راه شناخت بهتر دین برداشت تا تصویر کامل‌تری از آنچه که خود (دانش دین) می‌نامید پدید آید.

واخ در کتاب *دانش دین* می‌کوشد تا به اثبات این موضوع پردازد که می‌توان کل تجربه دینی بشر را به‌گونه‌ای توصیفی بیان کرد و از این رو به تشریح طرز عمل برای مطالعه ادیان، که مستقل از الهیات و فلسفه است، می‌پردازد. وی به مطالعه بعد جهانی دین علاقمند بود، چراکه در جستجوی فهم اعمال و اعتقادات همه فرهنگ‌ها و ادیان بود. واخ به ذهن و طبیعت مشترک انسانی قائل بود که این امر شامل دین همگانی ذات می‌شود. تأکید وی بر طرز عمل عالمانه است و درعین حال بر رویکردی که به بسط شیوه تأویل در مطالعات دینی می‌پردازد پافشاری می‌کند. وی معتقد است

که محقق باید از پیش در معرض امور دینی قرار گیرد و آن را حس و لمس کند و نیز دانشمند خود باید در بعد دینی، رشد یافته باشد (استونز، ۱۳۷۹: ۱۳۰-۱۲۶).

از دیدگاه واخ، موضوع اصلی جامعه‌شناسی دین مطالعه و بررسی دین خالص نیست بلکه شکل تجربی آن دین می‌باشد و این به آن معنی است که دین را باید در ارتباط متقابل با جامعه و نقش تجربی آن مورد مطالعه قرار داد. به بیان دیگر، مطالعه و پژوهش در تأثیرات متقابل و دوجانبه دین و جامعه می‌باشد که شامل تأثیر دین بر صور و خصوصیات سازمان‌ها، روابط و اشکال اجتماعی و تأثیر جامعه بر روابط اجتماعی درون یک دین است. به‌طورکلی، وی دین را به‌عنوان یک کارکرد طبیعی اجتماعی می‌داند و نقش و وظیفه آن را در وحدت بخشی میان انسان‌ها مهم می‌شمارد و جامعه‌شناسی دینی را بررسی و مطالعه توصیفی گروه‌های مذهبی و وحدت میان آنها می‌داند. در اندیشه‌ای که واخ از دانش دین داشت، دین شامل سه بعد می‌باشد: ۱. بعد نظری یا فکری که اصول اعتقادی آن است. ۲. بعد عملی یا رفتاری که با شعائر و آداب هر دین تحقق می‌پذیرد. ۳. بعد نهادی یا اجتماعی که در پیوند متدینین با یکدیگر و دین جمعی جلوه‌گر است.

این مطالعه پدیدارشناسی در تلاش است به بررسی تجارب زیسته جوانان و مشخص نمودن ابعاد سه‌گانه فکری، عملی و اجتماعی مدل یوآخیم واخ از سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی بپردازد.

روش تحقیق

روش مطالعه این پژوهش کیفی بوده و با رویکرد پدیدارشناختی درصدد است به تجارب زیسته جوانان از حضور در هیئت‌های عزاداری (ابعاد سه‌گانه تجربه گروه‌های دینی مدل یوآخیم واخ) دست یابد. در پژوهش حاضر، جهت گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه ساخت‌یافته استفاده شد. به‌طوری‌که قبل از شروع مصاحبه در مورد موضوع و هدف تحقیق و رعایت اصول رازداری و رضایت آگاهانه فرد تأیید شد و بدان‌ها اطمینان داده شد که هویت آنها به‌طور کامل پنهان مانده و مطالب ضبط شده بعد از تجزیه و تحلیل و استخراج نتایج از بین خواهد رفت و همچنین هیچ‌یک از اسامی بر ذکر هویت واقعی آنها نشد. فرایند مصاحبه در این پژوهش با محوریت سؤال‌هایی

همچون مشخصات و ویژگی‌های فردی نظیر سن، تحصیلات، شغل و... آغاز شد و نیز سؤالاتی در مورد تجارب زیسته دینی پرسیده شد.

اسمیت در روش کیفی پدیدارشناسی، معتقد به انجام سه مرحله جهت تجزیه و تحلیل داده‌هاست که شامل: الف. تولید داده‌ها ب. تحلیل داده‌ها و ج. تلفیق موردهاست. در این تحقیق، پژوهشگر پس از پیاده‌سازی داده‌ها، مصاحبه‌های مکتوب را چندبار خوانده و پس از آن به استخراج جملات مهم از مصاحبه‌ها اقدام نمود. در مرحله بعد، معانی مستخرج شده کدبندی و فرموله شد و در آخر، در دسته‌های اصلی قرار گرفت. در این پژوهش، راهبرد نمونه‌گیری با حداکثر تنوع به کار گرفته شد و از جوانان با طیف‌های مختلف سنی و جنسی و پایگاه‌های متفاوت اقتصادی و اجتماعی نمونه‌گیری تا رسیدن به حد اشباع نظری ادامه یافت. بر همین اساس در چهار هیئت عزاداری جوانان (خادم العباس (ع)، ذوالانوار، ساجدین و مجبین) و با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند از ۲۵ نفر از جوانان سنین بین ۱۸ تا ۳۵ سال مصاحبه گرفته شد. این پژوهش در محرم سال ۱۳۹۹ در شهر نیریز استان فارس انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

سؤالات اصلی این بود که چه ابعاد تجربه دینی از حضور جوانان در هیئت‌های مذهبی وجود دارد؟ حضور در این مجالس در این ایام بحرانی دارای چه کارکردهایی است؟ در پاسخ به این سؤالات می‌توان عبارت‌های استخراج شده این پژوهش را در یکی از دسته‌بندی سه‌گانه نظری، عملی و اجتماعی براساس مدل یوآخیم واخ از سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی قرار داد که در ادامه به توضیح آن خواهیم پرداخت.

۱. تجربه نظری (فکری)

- بصیرت‌افزایی: بصیرت در لغت به معنای عقیده قلبی، شناخت، زیرکی و عبرت آمده است (ابن منظور، ج ۲: ۴۸۲). بصیرت دارای معانی زیادی است مانند بینایی، زیرکی، هشیاری، بینش و آگاهی و دراصلاح، صفتی است در فرد که وی را در شناخت راه حق و باطل از یکدیگر توانمند می‌سازد. بصیرت نوعی به‌کارگیری عقل در مسیر هدایت انسان و استفاده از روشنگری آن است. قرآن کریم با ترغیب به بینا کردن دل‌ها با نور عقل، افرادی که از این نیرو استفاده

نمی‌کنند را کوران واقعی معرفی می‌کند. در آیه ۴۶ سوره حج می‌فرماید: «آیا در زمین سیر نمی‌کنند، تا صاحب دل‌هایی گردند که بدان تعقل کنند و گوش‌هایی که بدان بشنوند؟ پس همانا چشم‌ها کور نمی‌شوند؛ بلکه دل‌هایی که در سینه‌ها جای دارند کور می‌شوند».

از نظر قرآن، بصیرت نیاز اساسی انسان است و خداوند برای انسان، همه موجودات و آفریده‌های جهان را مایه بصیرت معرفی می‌نماید. معجزات الهی در هر شکل و شمایل، عوامل بصیرت‌زا و مایه دستیابی انسان به حقایق امور است (یعقوبی، ۱۳۸۸، ۳). قرآن کریم در آیات متعددی از جمله ۲۴ سوره هود، ۴۴ سوره نور، ۵۸ سوره غافر و... کارکرد اساسی بصیرت را شناخت حقیقت قدرت و توانایی الهی و عبرت‌آموزی برمی‌شمارد.

عزا یعنی برگزاری عزاداری، ولی اقامه به معنای بزرگداشت و احیای اسلام ناب محمدی است. چنانچه امام خمینی (رحمه الله علیه) نیز فرموده‌اند: «محرم و صفر است که اسلام را زنده نگه داشته است زیرا اباعبدالله الحسین (ع) به بشریت درس ایستادگی، مقاومت، آزادگی، جوانمردی و شهادت در مسیر حق را آموخت». بنابراین فلسفه عزاداری ماه محرم بصیرت‌افزایی و شناخت هدف امام حسین (ع) است. بصیرت‌افزایی انسان‌ها اولین پیام حماسه عاشورا است تا ما بتوانیم در زیر پرچم امام حسین با شعار آرمانی و انقلابی حسین بن علی زندگی بکنیم که آرمان و مسیر و هدف وی همانا مسیر و هدف و آرمان پیامبر بود. ماه محرم ماه بصیرت عاشورایی است که دلدادگان سید و سالار شهیدان در محافل و مجالس باید بیش از همیشه به بصیرت‌افزایی و معرفت‌افزایی توجه کنند. از این رو این ماه فرصت مغتنمی برای تبیین معارف و احکام اسلامی و بصیرت‌افزایی است و مساجد، حسینیه‌ها و تکایا کانون آیین‌های این ماه هستند.

صادق ۱۹ ساله اظهار می‌کند: «ماه محرم و صفر یک دانشگاه انسان‌ساز است و انسان را به تفکر و تعمق وامی‌دارد، این باعث میشه از حادثه عاشورا درس عبرت بزرگی بگیریم و یزیدیان امروزی و استکبار و سلطه‌گران را بشناسیم».

- ارتقای سلامت روانی: یکی از مهم‌ترین مسائل اساسی هر جامعه ارتقای سلامتی افراد آن جامعه است که باید از ابعاد مختلف از جمله سلامت روانی مورد توجه قرار گیرد. بهداشت روان موضوعی فراتر از فقدان یا نبود بیماری روانی است. بُعد مثبت بهداشت روان، که سازمان

بهداشت جهانی بهداشت نیز روی آن تکیه دارد، در تعریف سلامتی لحاظ شده است «سلامتی یک حالت رفاه جسمی، روانی و اجتماعی است نه فقط نبود بیماری و/یا ناتوانی». بنابراین، بهداشت روان حالتی از رفاه است که در آن فرد توانایی‌هایش را باز می‌شناسد و قادر است با استرس‌های عادی و معمول زندگی، سازگاری داشته و از نظر شغلی مفید و سازنده باشد. مفهوم سلامت روان شامل آسایش ذهنی، احساس خودتوانمندی، خودمختاری، کفایت، درک همبستگی بین نسلی و شناخت توانایی خود در محقق ساختن ظرفیت‌های عقلی و هیجانی خویش است.

ارتباط و تعامل سلامت روانی و باورها و اعتقادات افراد، غیرقابل انکار است. اسلام به‌عنوان مجموعه‌ای کاملی از باورها، اعتقادات و آموزه‌های دینی تلاش نموده است در اصطلاح و هدایت فرد و جامعه تلاش کند و تمام رفتارهای انسانی در سطح فردی و جامعه مورد توجه قرار داده و هدف اصلی‌اش را سعادت و سلامت و آرامش فردی و اجتماعی انسان‌ها معرفی کرده است. دین و ابعاد مختلف آن از جمله بعد مناسکی آن (عزاداری)، رابطه مستقیم با سلامت فرد و جامعه دارد و یکی از تأثیرات روحی روانی شگرفی که عزاداری امام حسین(ع) در روح و روان انسان ایجاد می‌نماید؛ متصل شدن به یک نیروی متافیزیکی و الهی است که باعث کاهش اضطراب و ناراحتی و تخلیه هیجانات منفی شده و با توسل به آن ذوات مقدس باعث آرامش و اطمینان عمیق روانی فرد می‌شود. از این رو هر قدر که فرد عزادار از ایمان قوی و مستحکم برخوردار باشند به همان نسبت از سلامت روان فردی و اجتماعی برخوردارند. بنابراین، حضور در مجلس عزاداری امام حسین(ع) نماد بسط روحی است نه قبض روحی و جوانان عزادار با حضور در این مراسم بسط معرفتی پیدا می‌کنند و غم‌ها و ناراحتی‌هایشان درمان می‌شود.

علی ۲۷ ساله در این باره می‌گوید: «وقتی در دهه عاشقی، میام هیئت از نظر روحی و روانی و معنوی تا یکسال خودم را تأمین می‌کنم تا سال آینده که بی‌صبرانه منتظر می‌مانم که امام حسین دوباره به ما عنایت کند و دعوت بشیم در مجلس عزاش.»

سجاد ۲۱ ساله می‌گوید: «از نظر روحی و روانی باعث شده که دغدغه‌های زندگی کاسته بشه و روح و روانم احساس آرامش کنه.»

- کسب هویت جهادی: هویت جهادی یک مفهوم دینی است و اصطلاح، معنای مبارزه علیه دشمن و نیروهای معارض است. جهاد در لغت به معنای به کارگرفتن نهایت توان در مقابله با دشمن است. جهاد سه گونه است: جهاد با دشمن آشکار، جهاد با نفس و جهاد با شیطان (راغب اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۶۲). موارد مثبت کاربرد جهاد در پیکار با کافران و مشرکان غالباً با قید «فی سبیل الله» همراه است. جهاد در این کاربرد مترادف «قتال فی سبیل الله یعنی جنگیدن در راه خداست. جهاد به این معنا در فقه رنگ اصطلاح به خود گرفته و فقیهان در بابتی به همین نام «کتاب الجهاد» تعاریفی از آن به دست داده‌اند. از جمله ارزانی کردن جان و مال در جنگ با مشرکان یا باغیان به گونه‌ای ویژه و اهدای جان و مال و توانایی در راه بلندمرتبه ساختن اسلام و برپاداشتن شعائر ایمان (نجفی، ۱۳۶۸: ۳). حس پیکار و مبارزه با دشمنان، یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد انسان‌های مؤمن و معتقد به آخرت است که تمام دنیا را در باورهایش خلاصه می‌کند و براساس فرامین الهی آماده جهاد و مبارزه با دشمنان خدا می‌شود و بسط و نشر فرهنگ عاشورایی در کشور زمینه را برای کسب هویت جهادی ایجاد می‌نماید و باعث می‌گردد انسان ضمن عمل به تکلیف الهی، تجارتي سودمند نیز با خداوند داشته باشد چراکه انجام آن مایه عزت اسلام و ترک آن موجب خواری مسلمانان است. هویت جهادی نشان‌دهنده جان‌فشانی و ایثار در راه آرمان‌های والای انقلاب می‌باشد و تداوم بخش فرهنگ عاشورایی در جامعه است. این هویت را می‌توان در سطحی فراتر از هویت ملی، هویت فراملی و هویت شیعی دانست، این همان هویت اربعینی دانست که آن سه هویت را درون خود جای داده و بر آنها اشراف دارد. هویت جهادی همان هویت برجسته عاشورایی شیعی است که مروج نوعی استکبارستیزی و ظلم‌ستیزی است (تاج‌بخش، ۱۳۹۹: ۷۴).

داریوش ۲۱ ساله اظهار می‌نماید: «هر زمان ولی فقیه امر کنند حاضریم جانم را تقدیم اسلام و انقلاب کنم. این یه شعار و از روی احساسات نیست بلکه از روی تعقل و آگاهی است. باید ریشه ظلم و جور را در منطقه بخشکنیم، شهادت سردار سلیمانی باعث شد فرهنگ عاشورایی در کشور تقویت بشه.»

۲. تجربه عملی

- سبک نوین عزاداری: نخستین تعریف از سبک زندگی به سال‌های دهه ۱۹۲۰ بازمی‌گردد؛ زمانی که ماکس وبر جامعه‌شناس و اندکی پس از وی، آلفرد آدلر روان‌شناس این عبارت را بر ساخته و معرفی نمودند. پس از این دو نفر، مفهوم سبک زندگی از سوی ویلیام لیزر در بازار پژوهی و توزیع کالا به کار رفت و از آن پس به مرور زمان تعدیل و اصلاح گردید. سازمان بهداشت جهانی سبک زندگی را ترکیبی از الگوهای رفتاری و عادات فردی انسان در طول زندگی خود شامل فعالیت بدنی و ورزشی، تغذیه، آرایش و لباس پوشیدن، موسیقی عامه و...، که در پی فرایند اجتماعی شدن به وجود آمده است، می‌داند.

بیماری کووید ۱۹ باعث تغییر ساختارهای موجود از جمله سبک‌های زندگی انسان شد. سبک زندگی را به دو دوره متمایز و متفاوت پیش و پس از آن پدیده می‌توان تقسیم نمود. از این منظر، کلمه پسا کرونا به معنی آغاز دوره‌ای جدید و متفاوت از جهان در نظر گرفته می‌شود. سبک عزاداری هیئت مذهبی در ایام پسا کرونایی تفاوت کرده است به نحوی که تغییرات حادث شده در دوران نوین پسا کرونایی، باعث تجربه سبک‌های جدید عزاداری در میان مردم شده است. بعد از فرمایش رهبر معظم انقلاب اسلامی مبنی بر اینکه معیار در عزاداری محرم، تصمیمات کارشناسان بهداشتی و ستاد ملی کروناست، هیئت‌های عزاداری نیز با تبعیت از مصوبات ستاد ملی کرونا با لغو راه‌اندازی دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی در سوگ امام حسین(ع) در خیابان‌ها، عدم برگزاری آئین‌هایی مانند شیرخوارگان حسینی و عدم برپایی ایستگاه‌های صلواتی و با توجه به فراهم نبودن امکان عزاداری در فضاهای سر بسته و کوچک به خاطر در خطر بودن جان انسان‌ها و نبود امکان فاصله‌گذاری اجتماعی، شیوه‌های نوین، خلاقانه و متناسب با مجالس سوگواری سیدالشهدا را مانند برگزاری مراسم عزاداری در فضایی باز در مدارس و ورزشگاه‌ها و... با رعایت کامل پروتکل‌های بهداشتی، هیئت عزاداری مجازی، پوش مردمی «هر خانه یک حسینه»، هیئت‌های سیار و... ارائه نمودند تا همچنان که این نعمت عظیم ارادت به اهل بیت و سالار شهیدان حفظ می‌شود روش‌ها و رویکردهای نو به عزاداری امام حسین نیز تجربه شود.

عادل جوان ۲۷ ساله در این باره می‌گوید: «اگرچه شیوع کرونا روی نحوه اداره و برگزاری جلسات عزاداری ماه محرم اثر گذاشت اما هرگز نتوانست این جلسات را تعطیل کند، آن‌چه این مراسم تعطیل شدنی نیست، فقط شیوه و مدل برگزاری تفاوت کرد تا سلامت جامعه حفظ شود. ما جوونا امسال با هم اما به دور از هم جلسات عزای سرور و سالار شهیدان را در فضای واقعی به پا کردیم».

- جامعه‌پذیری دینی: جامعه‌پذیری به مثابه یک فرایند عام است که به وسیله آن و از طریق کارگزاران اصلی همچون خانواده، گروه همالان، محیط‌ها و اماکن آموزشی و مذهبی، وسایل ارتباط جمعی و مانند آن فرد با ارزش‌ها، هنجارها، رسوم، آداب و شعائر جامعه خویش آشنا می‌شود و شیوه‌های زندگی اجتماعی را فرا گرفته و یاد می‌گیرند که چگونه باید نیازهای زیستی و اجتماعی خود را به شیوه‌ای قابل قبول برآورده سازند و از این رو به تدریج به انسانی بالفعل تبدیل می‌شود. جامعه‌پذیری به عنوان یک پدیده اجتماعی دارای پیامدهای فردی و اجتماعی در جامعه است. که بیشترین اثر و کارکرد آن توانمندسازی افراد برای زندگی بهتر در جامعه است. جامعه‌پذیری دینی فرایندی است که فرد با معیارها، الگوها، آموزه‌ها و احکام دینی جامعه خود آشنا شده و با درونی‌سازی آنها به عنوان افراد دین‌دار و دین‌مدار ظاهر می‌شوند. در این فرایند، فرد با محتوا و معنای این معیارها آشنا شده و آنها را در موقعیت‌ها و تعاملات روزمره زندگی خود به کار می‌گیرد. در تربیت دینی، پنج مرحله به طور طبیعی و به طور مستمر و منظم سپری می‌شوند که می‌توان این مراحل را با مراحل رشد به قرار ذیل تطبیق داد: ۱. مرحله انس دینی (دوره پیش از دبستان) ۲. مرحله عادت دینی (دوره ابتدایی اول) ۳. معرفت دینی (دوره ابتدایی دوم) ۴. شاکله دینی (دوره متوسطه اول) ۵. خودجوشی دینی (دوره متوسطه دوم و پس از آن). خسرو باقری براساس احادیث و روایات ائمه اطهار مراحل تربیت دینی را بر پنج مرحله تمهید، اسلام، ایمان، تقوا و یقین تقسیم می‌نماید (باقری، ۱۳۸۵: ۲۴۱).

جامعه‌پذیری محرم و آشنائی فرد با مفهوم و معنای اقامه عزای سالار شهیدان، اصولاً از خانواده شروع شده و پس از آن، از طریق اماکن آموزشی و مذهبی مانند مدرسه، حسینیه، مسجد، رسانه‌های جمعی و... ادامه می‌یابد.

رسول، جوان ۳۲ ساله که همراه کودک خردسالش در مراسم شرکت نموده است، می‌گوید: «از کودکی این عشق به اهل بیت، به‌ویژه امام حسین(ع)، در وجود من بوده و آن‌شالله همواره همراه من خواهد بود. مرحوم پدرم ما را با این مراسم بزرگ انس داد و من از همان زمان تا الآن در مراسم محرم حاضر می‌شوم. من هم آن‌قدر قصه‌های زیبایی در وصف سید الشهداء(ع) برای کودکانم خوانده‌ام که امام حسین(ع) ندید عاشق‌اند، عشق امام حسین(ع) پیر و جوان و کودک نمی‌شناسد.»

۳. تجربه اجتماعی

- ارتقای سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی مفهومی مدرن ولی پیچیده است. این مفهوم دارای سه مؤلفه مهم اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی است. سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مفاهیم مورد کاربرد در مطالعات بین رشته‌ای می‌باشد که این مفهوم توسط آلفرد مارشال (۱۸۹۰) برای بار اول ارائه گردید و بعد از وی اشخاصی همچون هانفین (۱۹۲۰) و جین جاکوب (۱۹۶۱) تحت عنوان شبکه‌های اجتماعی از آن بهره گرفته‌اند. در دهه ۱۹۸۰ اصطلاح سرمایه اجتماعی توسط کلمن در جامعه‌شناسی، پوتنام در علوم سیاسی و سایر محافل علمی به‌طور وسیعی مورد توجه قرار گرفت.

سرمایه اجتماعی و ابعاد آن به‌عنوان یکی از انواع دارایی‌های جامعه، به تعهدات اجتماعی، شبکه‌های مشارکت مدنی، هنجارهای غیررسمی مشارکت و همیاری میان اعضای جامعه اشاره دارد آنچه میزان سرمایه اجتماعی را در یک جامعه ارتقا می‌دهد، اعتماد، مشارکت، همکاری و رعایت حقوق یکدیگر در میان افراد جامعه و همچنین بین مردم و دولت است.

بخش اصلی احکام اسلام مربوط به مسائل اجتماعی است و یکی از مهم‌ترین این احکام رسیدگی به نیازمندان است که محرم فرصتی مناسب برای توسعه کمک مؤمنانه و ترویج همدلی و احسان در جامعه را پدید آورد. محرم امسال متفاوت‌ترین محرم بعد از سال شصت هجری است، محرمی که به‌واسطه شیوع بیماری کرونا، سبک عزاداری و شیوه پخش نذورات هم با سال‌های قبل متفاوت شد. مراسم محرم امسال متفاوت از سال‌های گذشته و با رنگ و بوی کمک مؤمنانه برای کمک به نیازمندان در تبعیت از سیره و سلوک ائمه اطهار(ع) نمایان شد و به‌خاطر انجام رزمایش همدلی و کمک مؤمنانه، عزاداران نگاه ویژه‌ای هم به نیازمندان و

خانواده‌های کم برخوردار داشتند و با جمع‌آوری نذورات و تبدیل آنها به بسته‌های معیشتی و سبدهای موردنیاز خانواده‌های کم‌برخوردار، گام‌های مؤثری در مسیر یاری‌رساندن به محرومان برداشتند و صحنه‌های همدلی، همراهی، یکدلی، مهر، لطف و صفا را در جامعه به نمایش گذاشتند.

امیر حسین ۲۲ ساله می‌گوید: «در این مدت بیماری کرونا، فشارهای بسیاری از نظر اقتصادی به مردم وارد شده، به‌همین‌خاطر با دوستان هیئت صحبت کردیم و به‌جای شام دادن در هیئت، آمدیم در قالب بسته‌های معیشتی، اطعام‌دهی به‌صورت بسته‌بندی با رعایت شیوه‌نامه‌های بهداشتی، لوازم‌التحریر و... بین نیازمندان و افراد واجد شرایط توزیع کردیم.»

- ارتقای سلامت اجتماعی: سلامت موضوعی مطرح در همه فرهنگ‌هاست و تعریف آن در هر جامعه‌ای تا اندازه‌ای به حس مشترک مردمان از سلامت و فرهنگ آنها بازمی‌گردد (سجادی و صدرالسادات، ۱۳۸۳: ۲۴۴)، سلامت دارای ابعاد پزشکی، اجتماعی، اقتصادی و روانی و ابعاد بسیار دیگری می‌باشد (هزارجریبی و صفری‌شالی، ۱۳۹۱: ۲۹۱). امروزه، سلامت اجتماعی به‌منزله یکی از ابعاد سلامت، در کنار سلامت جسمانی و روانی، نقش و اهمیت گسترده‌ای در رشد و توسعه هر جامعه یافته است؛ به‌گونه‌ای که دیگر سلامتی عاری بودن از بیماری‌های جسمی و روانی نیست، بلکه چگونگی عملکرد انسان در روابط اجتماعی و چگونگی تفکر وی در باب اجتماع نیز به‌منزله معیارهای ارزیابی سلامت فرد در سطح کلان جامعه به‌شمار می‌رود. عوامل بی‌شماری بر سلامت اجتماعی می‌تواند تأثیرگذار باشند. از جمله این عوامل می‌توان بر دین‌داری اشاره کرد. لفظ دین‌داری هنگامی به‌کار می‌رود که مردم یا گروهی از افراد تمام یا بخشی از تعالیم و دستورات دینی (اعم از اخلاقیات و احکام) را پذیرفته باشند. بنابراین، در مقام تعریف می‌توان گفت که دین‌داری یعنی دینی بودن، پایبندی دینی و داشتن التزام دینی، به‌نحوی که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر سازد (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۳۶-۳۵). دین ایجاد رابطه معنوی با دنیایی نامحسوس است که این ایجاد رابطه در عالم تنهایی و دور از همه وابستگی‌ها صورت گرفته و به ادراک نظم نامرئی در میان پدیده‌های جهان هستی و رسیدن به یک اطمینان به خداوند و پذیرش تمام آفریده‌های او از جمله «پذیرش و باور حرمت به خود را منجر خواهد شد» (خدایاری و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۳).

سینگلمن بر این باور است که مذهب امید و خوش‌بینی را فراهم می‌آورد و هنجارهای مثبت فردی و اجتماعی را ایجاد می‌کند (رحیمی و همکاران، ۱۳۷۸: ۲۲). آموزه‌های مذهب ثابت می‌کنند که تفکر و بینش فرد قطعاً بر نگرش‌های عینی او به مسایل زندگی و نیز رفتار، عواطف و احساساتش تأثیر می‌گذارند. از این رو، اسلام فراگیری یک‌سری معرفت‌های بنیادی مؤثر در سلامت فکر را واجب نموده است. این معرفت‌های بنیادی عامل تصحیح و هنجارگرایی در رفتار می‌شود (علوی، ۱۳۸۶: ۲۲). گلارک و استارک اذعان نموده‌اند که در همه ادیان دنیا با وجود اختلافاتی که در جزئیات دارند، قلمروهای مشترکی وجود دارد که دین‌داری در آن حوزه‌ها تجلی می‌یابد. این عرصه‌ها عبارت‌اند از: ۱. بعد اعتقادی یا باورهای دینی ۲. بعد تجربی یا عاطفی ۳. بعد مناسکی یا اعمال دینی ۴. بعد فکری یا دانش دینی ۵. بعد پیامدی یا آثار دینی (استارک و گلارک، ۱۹۶۶: ۲۰).

شرکت در مراسم سوگواری سیدالشهدا(ع) فرد عزادار را در یک فرایند اجتماعی جمعی و پویا قرار می‌دهد و عامل مهمی در گسترش ابعاد مختلف سلامت اجتماعی از دیدگاه کیز شامل: انسجام اجتماعی، پذیرش اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شکوفایی اجتماعی و انطباق اجتماعی می‌شود به نحوی که موجب بالا رفتن میزان سلامت اجتماعی افراد در جامعه می‌گردد.

عباس جوان ۲۸ ساله اظهار می‌نماید: «وقتی شبها به هیئت می‌ایم و با بقیه به عزاداری مشغول می‌شیم به احساس نشاط و شادابی خاصی دارم، به نظرم عزاداری آقا امام حسین به همبستگی اجتماعی ویژه‌ای را بین ما به وجود آورده».

- زیست جمعی و ایجاد پیوندهای فرانسلی: اگر در فرایند اجتماعی کردن، فرهنگ یک جامعه تا حد مطلوبی از نسلی به نسل دیگر منتقل شود و بازتولید فرهنگی به نحو احسن، انجام گیرد میزان فرهنگی دو نسل بالا می‌رود، اختلاف فاحشی به وجود نیامده در این صورت تفاهم بین دو نسل جدید و قدیم برقرار می‌شود و بحران هویتی نیز برای نسل جدید روی نمی‌دهد. در مقابل، اگر فرایندهای اجتماعی، بنابر دلایلی، به طور ناقص انجام گیرد و هنجارهای فرهنگی جامعه در حد مطلوب به نسل بعد منتقل نشود، تداوم فرهنگی جامعه دچار مشکل می‌شود. و این منجر به بحران هویت یا گم‌گشتگی نسل جوان می‌شود و این در پیچه‌ای است که از آن می‌توان

به مسئله شکاف نسل‌ها و بحران ارزش‌ها در دوره‌هایی از حیات نگریست و درباره آن تأمل کرد» (کلدی و جمشیدی، ۱۳۸۴: ۱۴۲).

یکی از اموری که بین عموم مردم ایران عمومیت و جامعیت دارد موضوع ارادات جمعی به امامان معصوم(ع)، به‌ویژه سید و سالار شهیدان و قیام امام حسین علیه السلام، است و حضور در هیئت عزاداری و اقامه عزا در دهه اول محرم جایگاه ویژه و کم‌نظیری بین آنها دارد. فضای معنایی ماه محرم و درک کلی و یکسان برای نسل‌های قدیم و جدید از این پدیده باعث کاهش تنش‌ها و ایجاد فصل جدید و مشترک گردیده و این مراسم نمادی از وحدت و پیوند میان نسل‌های مختلف تلقی می‌شود و حضور فیزیکی کودکان، نوجوانان، جوانان، بزرگسالان و پیران در کنار یکدیگر و در بازه زمانی معین و جهت انجام یک عمل مشترک و مهم که همه افراد دغدغه آن را داشته و به آن اهتمام می‌ورزند، بی‌شک سبب ایجاد نوعی نشاط و طراوت در بین آنها می‌شود و زمینه را برای تعاملات و ارتباطات کلامی متکی بر تفاهم و صمیمیت گسترده‌تر دوطرفه را بیشتر فراهم می‌نماید. در نتیجه، این امر باعث ایجاد همدلی، اتحاد، انسجام و پیوند عمیق میان آنها شده و فرصتی مهیا می‌شود تا ضمن دور بودن از تقابل و تضاد، از حیث نگرش‌ها نوعی هم‌گرایی میان آنان پدید آید. بنابراین، گفتمان حاکم بر مناسک عزاداری امام حسین(ع) هم‌گرایی و زیست جمعی است و تفاوت بین نسلی وجود ندارد و همه گروه‌های سنی اعم از پیر و جوان در کنار یکدیگر، اقدام به اقامه عزا می‌کنند و حتی شکل‌گیری سبک‌های نوین عزاداری در بین برخی از جوانان که آیین‌های عزا را با شور و حرارت بیشتری نسبت به گذشته برگزار می‌کنند، نتوانسته است به دوگانه سنتی/جدید و محتوی/نمایشی ختم شود چراکه اساس هیئتی بودن در ذات هم‌گرایی بین افراد است.

بهرام در این خصوص می‌گوید: «خواستنه یا ناخواستنه هرکسی در هیئت به دنبال کمک برای شکل‌گیری جمع‌گرایی است حتی اگر شده، یک استکان چای به دست هیئت‌های عزاداری برساند.»

- تعلیق نظام قشربندی اجتماعی: به تعلیق درآمدن نظام قشربندی اجتماعی و سلسله‌مراتبی و تساوی و برابری انسان‌ها در هیئت عزاداری یکی از موضوعات مهم است. مصاحبه‌کنندگان یکی از جلوه‌های خاص هیئت‌های سوگواری دهه اول محرم را همراهی و هم‌نشینی با طبقه‌های

مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مانند رئیس اداره، پزشک، قاضی، استاد دانشگاه، کارمند، نانوا، راننده، کارگر ساختمانی و... می‌دانند. به نحوی که عزاداران جدای از جایگاه و موقعیتی اجتماعی و اقتصادی که دارند با پوشش یکسان (پیراهن مشکی) در مکانی محقر و ساده به نوعی به دنبال تحقق وحدت به مثابه کار گروهی در آیین سوگواری امام حسین (ع) هستند.

مرتضی ۱۹ ساله می‌گوید: «واقعاً برام خیلی لذت بخشه وقتی که می‌بینم عاشقان امام حسین (ع) فرقی نمی‌کنه که پول دارند یا فقیر ولی به عشق ایشان از جون مایه می‌ذارند. برای بهتر برگزار شدن مراسم هیئت. مثلاً در هیئت خودمان یه پزشک داریم که کفشدار هیئت است و به این کار افتخار می‌کنه».

نتیجه‌گیری

جامعه‌شناسی دینی در پی مطالعه و بررسی پیوند و رابطه دین و جامعه، آگاهی و شناخت نهادهای دینی، اندیشه و باورها و مناسک و شعائر دینی است. قسمتی از کنش‌های دینی، که مناسک هستند، جزء لاینفک دین محسوب می‌شوند که منشأ تغییر و تحولات فراوانی در عرصه حیات فردی و اجتماعی هستند. به نحوی که برخی اندیشمندان برای درک و فهم بیشتر جامعه‌شناسی دینی به شعائر و مناسک اهمیت ویژه‌ای می‌دهند. کارکرد دین نه تنها در انسجام اجتماعی غیرقابل انکار است، بلکه در رفع مسائل اجتماعی، ایجاد هم‌نوایی و بسط معنویت در جامعه و... فوق‌العاده مهم است به طوری که دین موجب ثبات، آرامش، امنیت، استمرار و پایداری جامعه می‌شود.

عزاداری برای اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، به ویژه امام حسین (ع)، به عنوان بعد مناسکی دین‌داری ویژگی‌های همچون جهانی بودن، تاریخی بودن، فرادینی بودن، ابعاد و صور گوناگون داشتن، کارکردها و پیامدهای ویژه داشتن می‌باشد و مناسک سوگواری ماه محرم به عنوان واقعیتی مسلم و به دلیل تأثیرات شگرفی که در حوزه‌های مختلف فردی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی که دارد در فرهنگ و اعتقادات شیعه از دیرباز جایگاه رفیعی داشته و در هر جامعه با توجه به شرایط سیاسی، فرهنگی و اجتماعی با جلوه‌ها و شیوه‌های خاصی بروز و ظهور نموده است. امسال به دلیل شرایط کرونایی جامعه، ماه‌ها قبل از فرارسیدن ماه محرم الحرام

و شروع عزاداری‌ها برای سید و سالار شهیدان، حجم‌های متعددی از سوی معاندین و افراد ناآگاه در خصوص لغو مجالس عزاداری مطرح شد. اما امسال، علی‌رغم شیوع ویروس کرونا، مردم به‌ویژه جوانان با رعایت کامل دستورالعمل‌های بهداشتی و فاصله‌گذاری اجتماعی اقامه عزاداری کردند و پیوند شور و شعور حسینی را رقم زدند.

هدف از پژوهش حاضر فهم تجربه زیسته جوانان از حضور در هیئت‌های عزاداری بود که با توجه به مدل سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی یوآخیم اوخ به دسته‌بندی تجربه زیسته آنان در سه جنبه ذیل گردید:

بعد فکری: بصیرت‌افزایی، ارتقای سلامت روانی، بعد عملی: سبک‌نوین عزاداری، کسب هویت محرمی، جامعه‌پذیری دینی، کسب هویت جهادی و بعد اجتماعی: ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای سلامت اجتماعی، زیست جمعی و ایجاد پیوندهای فرانسلی، تعلیق نظام قشربندی اجتماعی.

تمرکز بر مقوله سرمایه اجتماعی هیئت‌های عزاداری مبتنی بر نقشی است که این سرمایه در تولید و افزایش سرمایه‌های انسانی، اقتصادی و محیطی ایفا می‌کند. به‌نحوی که وجود این سرمایه در هیئت‌های عزاداری باعث خلق محیطی جدید گشته و در پرتو آن اعتماد و همبستگی اجتماعی و احساس آرامش و در نهایت امنیت اجتماعی جوانان رقم می‌خورد.

حضور در مراسم معنوی روضه‌خوانی سید الشهدا(ع) و سینه‌زنی و زنجیرزنی برای آن حضرت نقش مهمی در حفظ و افزایش عزت نفس دارد. به‌طوری‌که جوان مؤمن خدا و ائمه را در این مراسم میزبان خود می‌داند، احساس خودارزشمندی، کارآمدی و نیرومندی در او تقویت می‌شود و مطمئن هست که با توسل و استمداد از آنها بر نابسامانی‌ها و ناملایمات زندگی فائق خواهد آمد.

عزاداری امام حسین(ع) با هدف و شعار وحدت‌بخشی، با تعلیق موقت نظام قشربندی اجتماعی، افراد مختلف جامعه را به یکدیگر متصل می‌کند و آنها را به عنصری واحد مبدل و سمبل‌های اساسی وحدت را فراهم می‌کند. در این حالت، مفاهیمی همچون قومیت، جنسیت، زبان، پایگاه اقتصادی و اجتماعی و... همگی جاذبه‌های خود را از دست داده و رنگ می‌بازد.

هیئت‌های عزاداری به‌عنوان نهادی مذهبی برای ابراز ارادت و محبت به اهل بیت(ع) منبعی مهم برای سازندگی فکری و معنوی و جامعه‌پذیری دینی انسان‌های جامعه به‌شمار می‌رود، به‌نحوی که موجب ثبات، استمرار و پایداری جامعه می‌شود. مطابق بر یافته‌های پژوهش‌های متعدد داخلی و خارجی، وجود معنویت در افراد، باعث کاهش افسردگی، بهبود فشار خون، تقویت دستگاه ایمنی، استرس کمتر، کاهش گرایش و تمایل به خودکشی و دیگر رفتارهای پرخطر و در نتیجه افزایش رضایتمندی از زندگی می‌شود. در عزاداری امام حسین(ع)، حجم بالایی از سرمایه‌های معنوی قابل اکتساب است که می‌تواند با فراهم کردن احساس آرامش برای انسان و کارکرد تسکینی، وی را از احساس پوچی، بی‌هدفی و بی‌معنایی رها سازد.

حضور هم‌زمان نسل‌های قدیم و نسل‌های جدید در مناسک عزاداری باعث کاهش شکاف بین‌نسلی گشته و نشاط، شادابی و امید در بین اعضای هیئت‌ها را در پی داشته. در مجموع، نتایج پژوهش حاضر بیانگر آن است که ارتباط متقابلی بین مناسک عزاداری و سلامت اجتماعی وجود دارد. آیین‌ها و مناسک‌های مذهبی علیرغم تفاوت‌ها با ایجاد هماهنگی فکری و اعتقادی بین مردم، آنها را به یکدیگر نزدیک کرده و باعث افزایش همبستگی و یکپارچگی و انسجام اجتماعی افراد می‌شود. کارکرد هیئت‌های عزاداری در گسترش شبکه روابط اجتماعی و برقراری ارتباطات و تعاملات گسترده افراد با یکدیگر، زمینه‌ساز برخورداری افراد از حمایت اجتماعی بیشتر می‌شود که این امور در ارتقای سلامت اجتماعی جوانان نقش مؤثری ایفا می‌کنند.

منابع

- استونز، رابرت (۱۳۷۹)، *متفکران بزرگ جامعه‌شناسی*، ترجمه مهرداد میردامادی، تهران: نشر مرکز.
- تاج‌بخش، غلامرضا (۱۳۹۹)، «تحلیل کیفی تأثیرات جامعه‌شناختی شهادت اسطوره مقاومت بر جوانان»، *معرفت فرهنگی و اجتماعی*، شماره ۴۲: ۶۱-۷۸.
- جمشیدی‌ها، غلامرضا و قبادی، علیرضا (۱۳۸۶)، «تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا»، *مجله تاریخ اسلام*، سال هشتم، شماره ۳۰: ۳۷-۶۱.
- خاکسار فرد، عطیه و سوری، صدیقه (۱۳۹۶)، «فهم پدیدارشناسانه تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی زنان»، *راهبرد فرهنگ*، شماره سی و هشتم: ۱۶۶-۱۸۸.

- خدایاری فرد، محمد؛ غباری بناب، باقر و شکوهی یکتا، محسن (۱۳۷۹)، «آماده‌سازی مقیاس نگرش مذهبی دانشجویان»، *مجله روان‌شناسی*، سال چهارم، شماره ۳: ۴۹-۶۶.
- دستوری، مژگان (۱۳۸۹)، «بررسی دگرگونی هیئت‌های مذهبی زنانه: هیئت‌های سنتی و نوین»، فصلنامه مطالعات زنان، سال هشتم، شماره ۱: ۷۱-۹۰.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه دهخدا*، تهران: دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین‌بن‌محمد (۱۳۸۷)، *مفردات الفاظ قرآن*، ترجمه حسین خدایاری، قم: انتشارات نوید اسلام.
- رحمانی، جبار (۱۳۹۳)، *تغییرات مناسک عزاداری محرم*، تهران: تپسا.
- رحمانی، جبار و کاظمی، علی (۱۳۹۰)، «جماعت وارگی و جماعت هیئتی»، *مطالعات جامعه‌شناختی*، شماره ۳۹: ۱۶۳-۱۵۵.
- سجادی، حمیرا و صدراسادات، سیدجلال (۱۳۸۳)، «شاخص‌های سلامت اجتماعی»، *مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره ۹: ۲۴۴-۲۵۳.
- شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۴)، «مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۶، شماره ۱: ۶۶-۳۴.
- علوی، یوسف (۱۳۸۶)، «سلامت روان از دید اسلام»، *سومین کنفرانس قرآن و پزشکی*، دوره ۳: ۸۳-۶۹.
- عمید، حسن (۱۳۷۹)، *فرهنگ فارسی عمید*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- قنبری نیک، سیف‌الله و احسانی، حکیمه (۱۳۹۵)، «عزاداری و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی آن در ایران»، *اسلام و مطالعات اجتماعی*، سال سوم، شماره ۴: ۷۰.
- ماشینی، فریده (۱۳۸۴)، «تأثیر جلسات مذهبی زنانه بر کیفیت زندگی زنان شرکت‌کننده از منظر خود زنان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- مرعشی، سیدعلی (۱۳۹۲)، «تأثیر شرکت در عزاداری‌های محرم بر وضعیت خلقی (درجه افسردگی) دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز»، *دستاورد های روان‌شناختی*، دوره بیستم، شماره ۱: ۲۲۶-۲۱۳.
- (۱۳۸۸)، احکام عزاداری مطابق با فتاوی حضرت آیه‌الله العظمی مکارم شیرازی (مدظله)، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب.

- نادری، مهدی و احمدی، عصمت (۱۳۹۵)، «نقش و کارکردهای مجالس عزاداری حسینی در جامعه‌پذیری سیاسی با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره)»، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، شماره ۱۸: ۲۱۳.
- نجفی، محمدحسن (۱۳۶۸)، *جوهر الکلام*، تهران: انتشارات المکتبه الاسلامیه.
- کلدی، علیرضا و جمشیدی، مرتضی (۱۳۸۴)، «تعارض ارزشی بین والدین و فرزندان از دیدگاه دانش آموزان شهرستان آمل و عوامل مرتبط با آن»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال پنجم، شماره ۱۹: ۱۴۱-۱۵۳.
- واخ، یواخیم (۱۳۸۷)، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه جمشید آزادگان، تهران: سمت.
- هزارجریبی، جعفر و صفری‌شالی، رضا (۱۳۹۱)، *آناتومی رفاه اجتماعی*، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- یعقوبی، منصور (۱۳۷۸)، «بصیرت در آموزه‌های قرآن»، *روزنامه کیهان*، ۱۳۸۸/۰۹/۳۰.